

De restauratie van zestien wandbespanningen uit de voormalige pastorie aan de Breesstraat 101 te Beverwijk*

Rescura
Johanneke Verhave, Susan Smelt

1. Inleiding

In januari van dit jaar is met een team van restauratoren begonnen met de restauratie van zestien wandbespanningen uit de salon van de voormalige pastorie aan de Breesstraat 101 in Beverwijk. De schilderijen worden gerestaureerd in het atelier van Rescura in Den Haag.

Het statige herenhuis waar de schilderijen uit afkomstig zijn stamt uit de achttiende eeuw, maar heeft nog enkele zeventiende eeuwse bouwelementen. In de achttiende eeuw heeft de familie Stelt het pand aangekocht en heeft het huis vermoedelijk zijn huidige vorm gekregen. In de tweede helft van de achttiende eeuw is de salon gedecoreerd met de wandbespanningen. Drie schilderijen, de bovendeurstukken, zijn gesigneerd met J.L. Augustini. Jacobus Luberti Augustini (1748-1822) was de zoon van Jan Augustini (1725-1773), een bekende behangschilder uit Haarlem.

De zestien doeken zijn in vijf groepen onder te verdelen. De indeling van de schilderijen is gemaakt op basis van de voorstelling en de toestand van de schilderijen. De conditie van de schilderijen is het resultaat van de gebruikte materialen, schildertechniek en plaatsing in het interieur. De eerste groep doeken verkeert in de beste staat, groep twee tot en met vier zijn in een slechtere conditie. De eerste groep (groen) bestaat uit de drie rechthoekige bovendeurstukken. De tweede groep (geel) zijn de vier guirlandes. De twee witjes met 'en profil' koppen behoren tot de derde groep (oranje). De vierde groep (blauw) zijn de vijf landschappen. De vijfde en laatste groep (rood) bestaat uit de twee later toegevoegde guirlandes aan weerszijden van de schouw.

De kamer had oorspronkelijk een paarse uitmonstering. De huidige roze kleur van het interieur is waarschijnlijk halverwege de negentiende eeuw aangebracht. De roze verf is niet alleen aangebracht op de houten delen van het interieur, maar ook op de schilderijen. De guirlandes zijn tot de voorstelling roze overschilderd en ook de landschappen hebben een roze rand gekregen. De schouwstukken zijn in deze periode nieuw aangebracht in de kamer, evenals de rechter tondo.

Nadat het pand door Stadsherstel Amsterdam was aangekocht, werd begonnen met de hoognodige restauratie. Bouwkundig herstel van het pand was noodzakelijk door achterstallig onderhoud en houtrot. Het overgrote deel van het ensemble van de salon wordt momenteel gerestaureerd, van het stucplafond tot en met de wandbespanningen, met aandacht voor het historische geheel. De conditie van de wandbespanningen bleek kritiek. In de doeken zaten grote gaten en scheuren. In twee landschappen zijn de doeknaden voor tweederde open gescheurd. De schilderijen bleken erg vuil en het vernis was vergeeld. Het was noodzakelijk om de doeken uit de kamer te halen en in het atelier te restaureren. De restauratiewerkzaamheden aan de vijf landschappen en het tapijt zijn tijdelijk stilgelegd. Er wordt momenteel druk gezocht naar financiële middelen om de restauratie van de salon voort te zetten.

2. Verwijderen van oppervlaktevuil en vernis

De behangschilderingen zijn nooit eerder uit de kamer verwijderd. In het restauratieatelier werd zichtbaar dat de schilderijen in situ van een vernislaag waren voorzien, aangezien er geen vernis onder de deklatten aanwezig was. Op de guirlandes was alleen een vernislaag aangebracht op de voorstelling. De eerste onderzoeksresultaten wijzen erop dat de vernislaag op de guirlandes en de witjes, een dammar vernis, pas halverwege de negentiende eeuw is aangebracht. Onder de vernis werd dan ook een laag vuil aangetroffen. Geen van de wandbespanningen is vóór de huidige restauratie ontdaan van zijn vernislaag.

Het was noodzakelijk om eerst een laag oppervlaktevuil te verwijderen, voordat het vernis kon worden opgelost. Gelijktijdig met het verwijderen van het vuil is de verf aan de voorzijde geconsolideerd met steurlijm. Om bij de vernisafname het doorslaan van het oplosmiddel en opgeloste vernis te voorkomen is er gewerkt met een dikke gel van ethanol en isopropanol.

Detail van een landschap tijdens vernisafname. Van de rechterhelft van de schilderij is het vernis verwijderd.

Detail van een guirlande tijdens vuilafname.

Detail van een guirlande tijdens vernisafname.

3. Structurele behandeling van de doeken

De vier guirlandes en vijf landschappen zijn op een grof doek geschilderd met een draaddichtheid van 6 x 7 draden per cm. De landschappen zijn samengesteld uit stroken doek van 89 cm. breed. Deze stroken zijn met de zelfkanten aan elkaar gezet en vervolgens gegrond. De grondering is bijna volledig doorgedrongen op de achterzijde van het doek. Door het kwalitatief slechte doek en de inbedding van de grondering aan voor- en achterzijde zijn deze negen schilderijen in de slechtste staat. Vanaf het begin van de restauratie was het duidelijk dat deze schilderijen bedekt moesten worden.

Nadat de wandbespanningen aan de voorzijde waren geconsolideerd en schoongemaakt is verder gegaan met de structurele behandeling van de doeken. Het belangrijkste uitgangspunt hierbij was dat de scheuren en losse stukjes doek op de oorspronkelijke manier gepositioneerd werden voor het bedoeken.

Waar nodig zijn de originele draden in scheuren en enkele gaten met elkaar verbonden, maar de originele draden zijn erg bros. Ontbrekende draden zijn aangevuld met nieuwe draden. Deze linnendraden zijn eerst voorzien van een laag Paraloid B72, zodat deze niet reageren op veranderingen in de relatieve luchtvochtigheid. De draden zijn aan elkaar verbonden met Evacon-R, een ethyleen vinylacetaat copolymeer emulsie. Op plekken waar grote stukken doek ontbraken, zijn nieuwe stukken doek ingezet. De inzetstukken zijn gemaakt van Lascaux polyesterdoek P110.

Zowel de scheuren als de inzetstukken zijn gevuld aan de achterzijde om ze op gelijke hoogte te brengen met de originele grondering aan de achterzijde van de doeken. De hechting tussen de grondering en het doek aan de achterzijde van de guirlandes en landschappen is matig tot slecht. Om deze hechting te verbeteren was het onvermijdelijk om de achterzijde te impregneren. Het impregneren van de doeken was eveneens noodzakelijk om ervoor te zorgen dat de bedoeeking reversibel zou zijn. De schilderijen bleken vochtgevoelig waardoor er niet gebruik kon worden gemaakt met een waterig middel, zoals gelatine of steurlijm. De doeken zijn aan de achterzijde geïmpregneerd met Aquazol 200. Poly(2-ethyl-2-oxazoline), oftewel Aquazol is oplosbaar in verschillende oplosmiddelen en water. Op de wandbespanningen zijn twee lagen Aquazol in een mengsel van aceton en ethanol in een zo laag mogelijk percentage aangebracht.

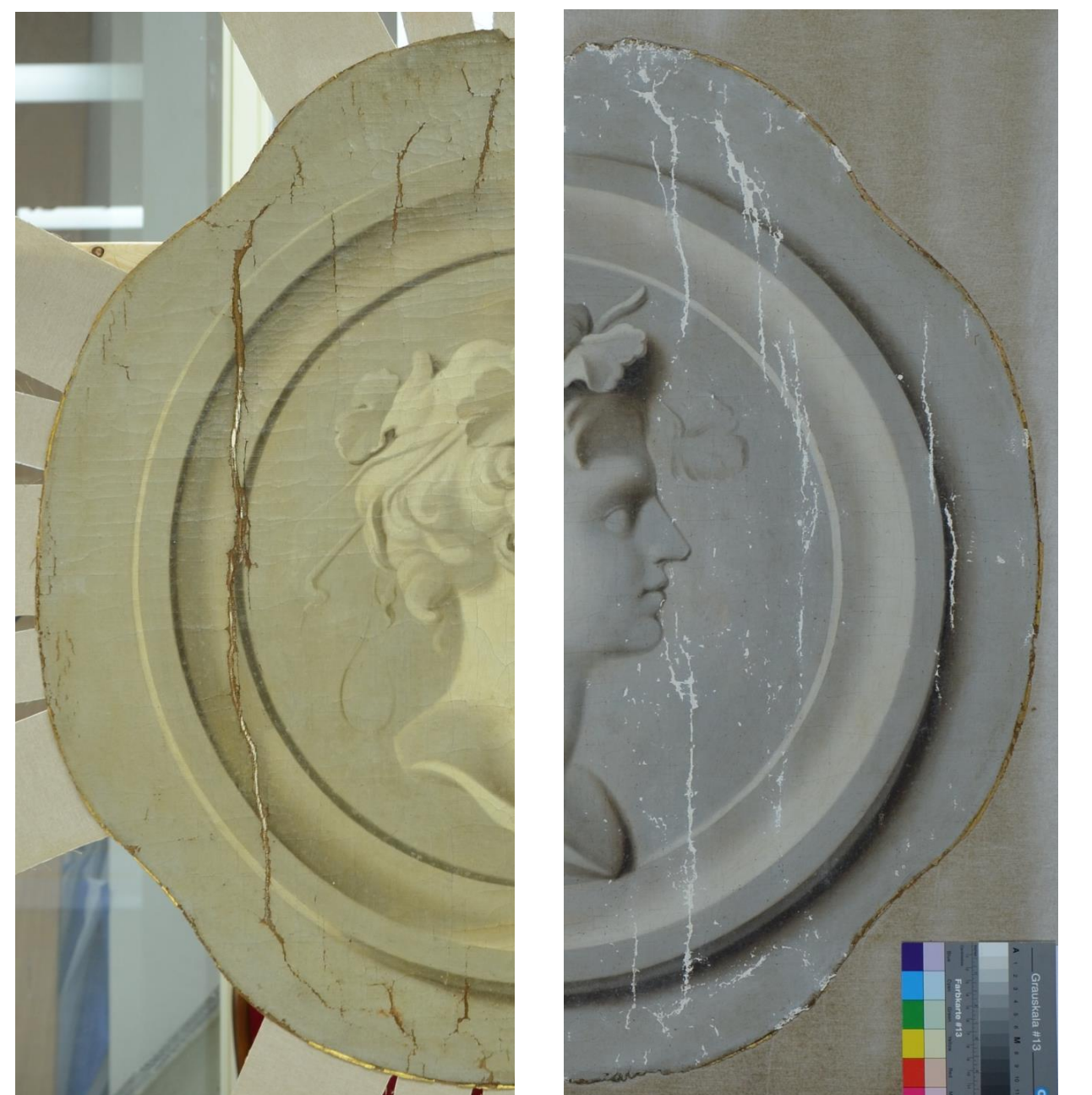
Alle gebruikte restauratiematerialen zijn eerst getest op dummies en vervolgens op de originele doeken.

Ontbrekende originele draden zijn aangevuld met nieuwe linnendraden die vervolgens zijn ingeweven.

In grote gaten is een nieuw stuk polyesterdoek ingelegd.

Op de linkerzijde is de tondo tijdelijk opgespannen en zijn de scheuren genaaid. Het vernis is nog aanwezig.

Op de rechterzijde is het vernis afgenomen en is de tijdelijke opspanning verwijderd. De schilderij is bedekt en de scheuren zijn gevuld.

4. Bedoeken

Vanwege de slechte structurele toestand van de vier guirlandes, het tondo en de vijf landschappen was het noodzakelijk om deze te bedoeken. De bedoeelingen zijn uitgevoerd onder leiding van schilderijenrestaurator Herman van Putten. Als bedoeikingsdoek is gekozen voor een polyesterdoek van Lascaux P110. Dit doek reageert, in tegenstelling tot linnen, nauwelijks op veranderingen in de relatieve luchtvochtigheid.

Er is besloten om BEVA 371 in een 'flock spray' aan te brengen op het bedoeikingsdoek. De lijm komt hierdoor als een spinnenweb op het doek te liggen. De 'flocklaag' volgt de onregelmatigheden in het originele doek en zorgt voor een veerkrachtige laag tijdens het bedoeken. Door deze manier van aanbrengen van de BEVA 371 kunnen lagere temperaturen gebruikt worden om de lijm te activeren en is de reversibiliteit hoger.

De wandbespanningen zijn 'face down' bedoekt. Hierdoor blijft de voorkant van het doek zo vlak mogelijk en worden onregelmatigheden in het doek niet naar voren gedrukt. Het originele doek en het opgespannen bedoeikingsdoek met de 'flocklaag' zijn onder lage druk op elkaar gelegd. Met infraroodlampen is de BEVA 371 verwarmd tot 65 - 70 °C, zodat deze geactiveerd werd.

Het bleek niet noodzakelijk om alle zestien wandbespanningen te bedoeken. Bij de drie rechthoekige witjes, groep één, volstond een randdoublering. De witjes zijn geschilderd op een ander type doek dan de guirlandes en de landschappen. Dit doek is veel fijner geweven en heeft een draaddichtheid van 11 x 13 draden per cm. De drie witjes verkeren daarom in een betere conditie dan de andere schilderijen. Er waren enkele kleine gaatjes aanwezig in het doek en in één doek zat een groter gat. Voor de randdoubleringen is eveneens gebruikt gemaakt van het polyesterdoek P110 van Lascaux. De randen van het doubleerdoek zijn uitgerafeld en met BEVA 371 film op het originele doek bevestigd.

Detailopname van de toestand van een landschap langs de rand.

De verdunde BEVA 371 gel wordt in 'flockvrom' gespoten op het bedoeikingsdoek.

Door middel van warmte wordt de BEVA 371 geactiveerd. Door een afzuiging wordt er een lichte druk gegeven.

*De restauratie van de salon van de voormalige pastorie aan de Breesstraat 101 te Beverwijk wordt uitgevoerd in opdracht van Stadsherstel Amsterdam. Schilderijenrestaurator Johanneke Verhave leidt in opdracht van Rescura de restauratie van de wandbespanningen uit de salon. De restauratie wordt uitgevoerd met een team van schilderijenrestauratoren bestaande uit Susan Smelt, Marjan de Visser en Josien van der Werf. Het bedoeken van de schilderijen wordt geleid door schilderijenrestaurator Herman van Putten. Verder werken een drietal stagiaires van de opleiding Conservering en Restauratie van Cultureel Erfgoed aan de Universiteit van Amsterdam mee aan de restauratie. Dit zijn Annemieke Heuft (tweede jaar van het Postinitieel traject Historische binnenruimtes) en Hinke Sigmond en Martine Posthuma de Boer (eerste jaar van het Postinitieel traject Historische binnenruimtes). Promovendus Ige Verslype onderzoekt de kamer binnen het NWO Vernieuwingsimpuls VIDI project *From Isolation to Coherence: an Integrated Technical, Visual and Historical Study of 17th and 18th Century Dutch Painting Ensembles* aan de Technische Universiteit Delft.

De restauratie van de kamer wordt begeleidt door een commissie bestaande uit Margriet van Eikema Hommes (TU Delft), Ige Verslype, (TU Delft), Bernice Crijns (RCE), Hans de Witte (RCE) en Jan Hille (Gem. Beverwijk).